

I. G. Konovalova; chasti II – V. Ya. Petruhin. – M.: Russkiy Fond Sodeystviya Obrazovaniyu i Nauke, 2009. – 264 s.

3. Kokovtsov P. K. Evreysko-hazarskaya perepiska v X veke / P. K. Kokovtsov. – L.: Izd-vo Akademii nauk SSSR, 1932. – 134 s.

4. Litopis ruskii / Per. z davnorussk. L. E. Mahnovtsya; [Vidp. red. O. V. Mishanich]. – K.: Dnipro, 1989. – XVI 591 s.

5. Novoseltsev A. P. Hazarskoe gosudarstvo i ego rol v istorii Vostochnoy Evropy i Kavkaza / Novoseltsev A. P. – M.: Nauka, 1990. – 264 s.

6. Petruhin V. Ya. Ocherki istorii narodov Rossii v drevnosti i rannem srednevekov'e / V. Ya. Petruhin, D. S. Raevskiy. – 2-e izd., pererab. i dop. – M.: Znack, 2004. – 416 s.

7. Povest vremennykh let. Ch.1. Tekst i perevod / Podgotovka teksta D. S. Lihacheva; perevod D. S. Lihacheva i B. A. Romanova / pod red. V. P. Adrianovoy–Peretts. – M.; L.: Izd-vo Akademii Nauk SSSR, 1950. – 407 s.

8. Povest vremennykh let. Ch.2. Prilozheniya / Stati i kommentarii D. S. Lihacheva / pod red. V. P. Adrianovoy–Peretts. – M.; L.: Izd-vo Akademii Nauk SSSR, 1950. – 556 s.

9. Povest vremennykh let / Podgotovka teksta, perevod, stati i kommentarii D. S. Lihacheva / [pod red. V. P. Adrianovoy–Peretts]. Izdanie vtoroe ispravlennoe i dopolnennoe. – SPb.: Nauka, 1996. – 669 s.

10. Povest vremennykh let / Sost., primech. i uk. A. G. Kuzmina, V. V. Fomina. Vstup. st. i perevod A. G. Kuzmina / [Otv. red. O. A. Platonov]. – M.: Institut russkoy tsivilizatsii, Rodnaya strana, 2014. – 544 s.

11. Povest vrem'yanii lit: Litopis (Za Ipat'skim spisikom) / Per. z davnorusskoy, pislyaslovo, koment. V. V. Yaremenka. – K.: Rad. pismennik, 1990. – 558 s.

12. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.1. Lavrentevskaya letopis: 2-e izd. / [Pod red. I. F. Karskogo]. Vyip.1. Povest vremennykh let. – L., 1926. – 540 stolbts. 30 s.

13. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.2. Ipat'evskaya letopis: 2-e izd. / [Pod red. A. A. Shahmatova]. – SPb., 1908. – 938 stolbts. 108 s.

14. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.3. Novgorodskaya letopis starshogo i mladshego izvzdov / [Pod red. A. N. Nasonova]. – L., 1950. – 568 s.: il.

15. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.4. Novgorodskaya chetvertaya letopis. Vyip.1. – SPb., 1915. – 320 s.

16. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.9. Letopisnyy sbornik, imenuemyy Patriarshey ili Nikonovskoy letopisyu / S pril. izvlecheniy iz monografii B. M. Klossa «Nikonovskiy svod i russkie letopisi XVI–XVII vekov». – M.: Yazyki russkoy kultury, 2000. – 288 s., razd. pag. (XXXII s., 256 s.).

17. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.30. Vladimirskiy letopisets. Novgorodskaya vtoraya (arhivskaya) letopis / [Otv. red. M. N. Tihomirov]. – M.: Nauka, 1965. – 239 s.

18. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.38. Radzivilovskaya letopis / [Izd. podg. M. D. Priselkovym]. – L.: Nauka, 1989. – 177 s.

19. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.39. Sofiyskaya pervaya letopis po spisku I. N. Tsarskogo / [Pod red. V. I. Buganova, B. M. Klossa]. – L.: Nauka, 1994. – 204 s.

20. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.40. Gustyinskaya letopis / [Pod red. V. A. Kuchkina (otv. red.), L. L. Muravev, A. M. Panchenko]. – SPb.: Dmitriy Bulanin, 2003. – 202 s.

21. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.41. Letopisets Pereslavlya Suzdalskogo (Letopisets russkikh tsarey) / [Predisl. B. M. Klossa]. – M.: Arheograficheskiy tsentr, 1995. – 184 s.

22. Polnoe sobranie russkikh letopisey. T.43. Novgorodskaya letopis po spisku P. P. Dubrovskogo / [Podg. teksta O. L. Novikovoy]. – M.: YaSK, 2004. – 367 s.

23. Tvorogov O. V. Povest vremennykh let i Nachalnyy svod (Tekstologicheskij kommentarij) / O. V. Tvorogov // TODRL. – 1976. – T.30. – S.1–26.

24. Tolochko P. P. Kochevyie narodyi stepey i Kievskaya Rus / P. P. Tolochko. – SPb.: Alateya, 2003. – 160 s.

25. Haburgaev G. A. Etnonimiya Povesti vremennykh let / G. A. Haburgaev. – M.: Izd-vo Moskovskogo universiteta, 1979. – 232 s.

Kiritchenko M. I., postgraduate student, Department of Historiography, Source Studies and Archaeology of the Faculty of History, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine, Kharkiv), mkiritchenko@gmail.com

Severians in the dated part of the Primary Chronicle

The article considers the Primary Chronicle as a source on the history of Severians – one of tribal unions of early East Slavs. It deals with sources and historiographical analysis of Severians mentions in the dated part of the Primary Chronicle. The author came to the conclusion that mentions of Severians in the dated

part of the Primary Chronicle look like a minor topic that accompanied the main description of the role of the Polans and the Kurikids in the formation process of the Kievan Rus. The author of the Primary Chronicle was a strong supporter of Polans, and his bias lead to formation of the negative image of Severians in the text. The Severians appeared in the Primary Chronicle as a passive neighbor that was freed by Kievan princes from Khazar tribute and returned to the East Slavic community to form the core of the Kievan Rus.

Keywords: Primary Chronicle, Tale of Bygone Years, Russian chronicles, Severians, the early Middle Ages, East Slavs, east of the middle Dnieper river, Romenskaya culture.

Кириченко М. І., аспірант кафедри історіографії, джерелознавства та археології історичного факультету, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (Україна, Харків), mkiritchenko@gmail.com

Сіверяни в датованій частині Повісті временних літ

Стаття присвячена розгляду Повісті временних літ як джерела з історії східнослов'янського племінного союзу сіверяни, а також джерелознавчого та історіографічного аналізу повідомлень про цей племінний союз в датованій частині зазначеного літопису. Автор прийшов до висновку, що упереджене ставлення літописця до полян – племінного союзу, що стояв в основі формування Київської Русі – вплинуло на формування слабо вираженого та містифікованого образу інших племінних союзів, що увійшли до складу цієї держави. Зокрема, сіверяни представлені в літописі як пасивна етнічна група з незначним історичним минулим. Повідомлення про сіверяни в датованій частині Повісті временних літ виглядають другорядними і залежними від центральної теми літопису – ролі полян та Рюриковичів в формуванні Київської Русі.

Ключові слова: Повість временних літ, руські літописи, сіверяни, раннє середньовіччя, східні слов'яни, Дніпровське Лівобережжя, роменська культура.

* * *

УДК 94(32)

Заплетнюк О. А., аспірантка кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), dgadefra@mail.ru

ЄГИПЕТ НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ В ПЕРІОД ПРАВЛІННЯ ФАРАОНА ЕХНАТОНА

Аналізується історія періоду правління єгипетського фараона-реформатора Ехнатона (1349–1333 рр. до Р.Х.). Розглядаються основні аспекти міжнародної політики Ехнатона, який не притримувався позицій дипломатичного лабірування, яке успішно втілював його батько Аменхотеп III. Це призвело до позіршення відносин з іноземними правителями. Значна увага приділяється відносинам Ехнатона з царем Мітанні Тушраттою та царем Біблоса Ріб-Адою.

Ключові слова: Єгипет, Ехнатон, міжнародна політика, дипломатія, царська влада, Амарнські листи.

Фараон Ехнатон (прибл. 1349–1333 рр. до Р.Х.) стояв на чолі сильної держави, яку створили фараони XVIII династії, і від нього очікували підтримання престижу країни та зміцнення позицій в Азії. В період правління фараонів XVIII династії (прибл. 1540–1200 рр. до Р.Х.) Єгипет перетворився на величезну і могутню «імперію», до складу якої входили значні території, зокрема землі Сирії, Палестини та Судану. Батько Ехнатона – фараон Аменхотеп III вже не проводив значних військових кампаній, однак він вів активну зовнішню політику для втримання залежних територій. Аменхотеп III вводить систему розповсюдження інформації на скарабях, яких сьогодні збереглася значна кількість, їх знаходять від Сирії до Судану [4, с. 10–12]. Усі правителі вільних держав поділялися на «великих царів» та «малих царів». Між дітьми «великих царів» укладалися міжнародні шлюби, один одного називали у листах «братями». «Малі царі» були васалами і шлюби з нащадками «великих царів» не траплялися. При Аменхотепі III «великими царями» були правителі Вавилону, Мітанні, хоча і вони не вважалися

повноцінно рівними з Єгипетським царем, який домінував у регіоні. Найближче з усіх до Аменхотепа III був молодий цар Мітанні Тушратта, брат дружини фараона Гілухепа [14, с. 42].

На той час в Єгипті вже існувала регулярна царська армія, окремі загони підтримували лад на залежних територіях. Південними землями, до яких входили Нубія та Куш, керував царський намісник, який слідкував за регулярним постачанням каменю, скота та дерева з Куша, золота та рабів з Нубії. Північні території, до яких входили держави Сирії та Ханаана, були підконтрольні Єгипту за принципом васалітету. Правителі великих міст, таких як Хацор, Дамаск, Тір та Катан, як і раніше, звеличують себе «царями». На васальних територіях адміністративне управління залишалося в руках місцевих правителів. Царі Ханаана зберегли невеликий набір рекрутів та могли вести торгівлю з сусідами, а також виплачували данину Єгипетському царю. Правителі залежних територій приносили клятву бути лояльними та не бунтувати, ця клятва була як обіцянка. Використовуючи своє тронне ім'я, кожен новий фараон фіксував клятву васального правителя заново, адже вона була персональною, а не державною. При Аменхотепі III продовжувалася традиція виховання спадкоємців тронів васальних держав при Єгипетському дворі. Однак, такі правителі, які отримали освіту при дворі фараона і розмовляли лише на єгипетській мові, частіше за все, не сприймалися власним народом і виганялися [14, с. 25].

Палестина та Сирія були розділені на області в залежності від їхнього географічного розташування. Кожна область підкорялася управителю, так званому, «наглядачу північних держав», які прибували з Єгипту у головні обласні міста, такі як Газа, Мегіддо, Куміді, Голан та Уллаза. Управителів супроводжували невеликі загони писців та лучників (50–200 загонів). Ці «наглядачі держав» збирали данину та податки: з долини Ездзелон поставляли пшеницю, вино та масло з південної Палестини, мідь везли з Кіпру. Для Сирії обов'язковою квотою були зброя та колісниця, а також сирійські вази. Управителі також слідкували за виконанням волі фараона та політичною ситуацією в регіоні, і кожен рік здійснювали об'їзд провінцій [14, с. 26].

В період Нового царства після завойовницьких війн фараонів до Єгипту постачалися у великій кількості раби, чого не було раніше. При Аменхотепі III їхня кількість збільшилася. В першу чергу рабів отримували храми, особливо храм Амона в Карнаці. У Дельті зосереджувалася значна кількість сирійських купців. Згодом ханаанці займають пости у жрецтві, на царській службі при дворі, виступають на міжнародній арені від Єгипту, деякі служать в єгипетській армії [14, с. 27–28].

Незважаючи на вдалі дипломатичні зносини в часи правління Аменхотепа III, його син фараон-реформатор Ехнатон не зміг продовжити політику батька, будучи повністю поглиненим у внутрішню релігійну реформу. Окрім невеликої військової кампанії по придушенню повстання в Нубії, фараон більше не воював. Ехнатон отримав державу, яка складалася з різних народів та культур, а древня релігія долини Нілу з її власними єгипетськими характерними рисами, десятками місцевих богів з їх дуже складною ієрархією була незрозуміла і чужа населенню завойованих країн.

У цій ситуації чітко простежується прогресивність релігійної реформи Ехнатона – заміна великого пантеону єгипетських богів одним богом Сонця Атоном, адже її універсалізм відповідав потребам великої держави, яка складалася з десятків племен і народів з різними віруваннями, яких було необхідно об'єднати. Цей факт підтверджується джерелами. Зокрема, у Великому Гімні Атону з гробниці Ейе є такі слова: «Як величні твої діяння, навіть якщо вони незримі, О, Єдиний Бог, над ким нікого немає! Ти створив землю, як бажав, ти один, усі народи, стада, стаї; усіх на землі, що ходять на ногах, усе в висоті, що літає на крилах; землі Сирії та Куш, землю Єгипту, ти улаштуєш кожному людину на її місце, ти задоволяєш її потреби; кожен має їжу, їхнє життя має свій строк. Їхні язики розрізняються у вимовлянні, їхній характер також, їхній (колір) шкіри відрізняється, як ти розрізнив їх» [11, с. 98]. Тут простежується ідея про рівність народів перед єдиним богом, яка була для єгиптян новою, адже споконвічно єгипетський народ звеличував себе над усіма іншими народами, ідея домінування єгиптян укріплювалася століттями.

Фараон Ехнатон, хоча і не вів військових кампаній, все ж таки намагався підтримувати домінуючу позицію Єгипту в регіоні. В гробницях Амарни та у розписах Великого палацу та Царського дому збереглося багато рельєфних сцен, де перед Ехнатомом схиляють коліна іноземці. Три частини мозаїчної підлоги у Великому палаці представляють фігури азіатів, нубійців та загони лучників. Присутні також сцени полонених іноземців, подібні мотиви можна зустріти в Амарнських гробницях. Ехнатон продовжує політику свого батька Аменхотепа III відкрито демонструвати мілітаристську іконографію в приватних та публічних місцях. Такі сцени можна зустріти у розписах палацу Аменхотепа III в Малькаті [9, с. 28].

У сцені нагородження наглядача царського палацу Меріра II з гробниці AT 2 іноземці зображені у верхніх двох регістрах справа від «Вікна Явищ». Там є група з восьми представників Нубії, Лівії та Близького Сходу, яких супроводжують два єгипетських вельможі, можливо, делегати або послы [6, с. 37]. В одному ряду з іноземцями над ними у верхньому регістрі три або чотири людини зображені зі зв'язаними руками. Присутність закордонних делегатів та полонених перед царем додає ваги концепції Єгипетського панівного становища над іноземними державами [9, с. 29].

Унікальною є сцена, яка з'являється у двох гробницях в Амарні (в гробниці вельмож Хуіа та Меріра II – AT 1 та AT 2), так звана, *сцена принесення данини*. В цій сцені іноземні делегати приносять данину Ехнатону у «Великому холі Іноземної Данини», який розташовувався в царському палаці в Ахетатоні. Ця сцена має датування: «Рік 12-й, 2 prt, 8-й день» [6, с. 38]. Фараон Ехнатон зображений на троні в центрі композиції, біля нього сидить цариця Нефертіті, яка тримає чоловіка за руку, також біля царського подружжя стоять шість принцес. Перед царем у поклони зображені представники держав Сирії та Палестини, а також послы з Нубії. Мета такого величезного заходу нам не відома, можливо, він проводився і раніше в історії Єгипту, однак лише в Ахетатоні була знайдена його повна демонстрація. Можна також припустити, що подібний захід був проведений Ехнатомом у зв'язку зі святкуванням якоїсь важливої події його царювання. Наприклад, святкування вдалого

завершення Нубійської кампанії [5, с. 127], також це могло бути святкування завершення будівництва міста Ахетатона або демонстрація нового міста і влади Атона міжнародній спільності [7, с. 13], що, на наш погляд, є більш реальною причиною.

Фараон Ехнатон перевіз в нову столицю державний архів, який вів ще його батько. Важливим є листування Аменхотепа III з царем Вавилону Кадашманом-Бель, який належав до династії Касситів, представники якої понад двісті п'ятдесят років тому захопили ці землі, однак повністю асимілювалися та перейняли місцеві звичаї. Цар Кадашман-Бель і Аменхотеп III являлися рівноправними правителями, у листах іменувалися як «брати». Однак, єгиптяни мали перевагу у запасах золота, яке поставлялося їм з Нубії. Вавилонський цар постійно просив у листах золоті подарунки від фараона [13, с. 14–15]. Аменхотеп III був достатньо щедрим на подарунки та заохочування, також не відмовлявся вступати у шлюби з іноземними принцесами для укріплення відносин.

Ще одним важливим союзником Єгипту в регіоні був цар Мітанні Тушратта, який володів величезною територією від південно-східної Каппадокії до кордонів Ассирійської столиці Ніневії. Але на півночі знаходилися войовничі хетти, які постійно турбували царя Мітанні. І Тушратта розумів, що йому необхідна підтримка Єгипетського царя [13, с. 15]. Цар Мітанні, який часто отримував від єгипетського царя золоті прикраси, у своїх листах до нього заливається похвалою та лестощами. При дворі Аменхотепа III називав його «Леді Ніневії» [13, с. 17].

Через декілька місяців після смерті Аменхотепа III помер і Кадашман-Бель, трон Вавилону посів його брат Барнабуріш, який хотів продовжити будувати союзницькі відносини з Єгипетською державою. Однак, молодий фараон Ехнатон не приділяв зовнішнім зносинам належної уваги і навіть не надіслав листа зі співчуттям, коли Барнабуріш захворів. А коли послы Вавилону повернулися від єгипетського царя без звичних дорогих подарунків, Барнабуріш надіслав уразливого листа [13, с. 19]. У міжнародному листуванні видно, що і інші васальні царі не задоволені тим, що Ехнатон не був таким же щедрим, як його батько. Ехнатон міг надіслати не золоті прикраси, а дерев'яні, вкриті золотом [12, с. 95–100].

Для супроводу вавилонської принцеси фараон відправив лише п'ять колісниць, тоді як Аменхотеп III за тих умов надавав три тисячі колісниць [1, с. 302]. При Ехнатоні панування Єгипту в регіоні послаблюється. Фараон не ставив за мету військового домінування Єгипту та розширення територій. Його політику часто називають пацифістською, однак правителі Сирії та Палестини почувалися краще під владою Аменхотепа III, ніж в часи його сина Ехнатона, коли в регіоні розпочався хаос, у зв'язку з втратою тут впливу єгипетського царя [8, с. 43].

Важливими у даному дослідженні є відносини Ехнатона з царем Мітанні Тушраттою. Незадовго до своєї смерті Аменхотеп III одружився з Мітаннійською принцесою Тадухепою. Принцеса після смерті фараона призначалася його сину Ехнатону, як велів у листах Тушратта [13, с. 21], а династичні шлюби завжди скріплювали відносини на міжнародній арені. Однак, відносини Єгипту і Мітанні почали погіршуватися вже на перших роках правління фараона Ехнатона. Першою ознакою кризи стало листування царя Тушратти з царицею Тією, оминаючи молодого фараона. У листі Тушратта

просить Тію вплинути на свого сина: «Ти одна знаєш, які чудові відносини були у мене з Небмаатра (Аменхотепом III), твоїм чоловіком, і Небмаатра завжди відносився дружньо до мене... Я не забув дружби з Небмаатра. З цього моменту і завжди я бути у десять разів дружнішим з твоїм сином Нефер-хеперура (Аменхотепом IV)... Я просив твого чоловіка Небмаатра про масивну золоту статую. Але твій син надіслав мені дерев'яну статую, що була вкрита золотом. Якщо золота в твоїй країні, як пилу, чому твій син наніс мені таку образу?...» [12, с. 84–85]. Можна зробити висновок, що у міжнародних зносинах фараон Ехнатон вів себе жорстко та не відрізнявся дипломатичною гнучкістю. Можливо, ця таємна переписка ще більше загострила відносини між двома державами, особливо після того, як про неї дізнався Ехнатон. Нам відомо з Амарнського архіву, що фараон утримував послів Мітанні у Єгипті, Тушратта писав фараону і просив їх повернути додому: «Я відправив послів до тебе, мій брате, і наказав їм поспішати, адже відправив з ними незначний ескорт... І тепер мій брат відмовляється відпустити їх назад, і тримає у складних умовах» [12, с. 91]. Утримування послів у якості заручників було проявом немирних відносин між державами [10, с. 160]. Тушратта писав, що він «перебуває у гніві та відчуває ворожнечу фараона до нього» [12, с. 94]. Ехнатон не змінив своєї політики і вже на 5-ому році правління війська Тушратта оточили позиції єгиптян в Сирії, завоювавши незначну територію [3, с. 346].

У перші роки правління Ехнатона становище Єгипту на міжнародній арені залишалося незмінним: підвладні царю держави справно посилали данину в царську скарбницю. Однак, так тривало недовго. Фараон Ехнатон був поглинений внутрішніми реформами, що призвело до послаблення його позицій у зовнішніх зносинах. Цим відразу скористалися хеттські царі, які давно зазіхали на сирійські володіння Єгипту, та не наважувалися діяти, усвідомлюючи, що їм не під силу змагатися з могутнім сусідом. Тепер хетти вторгаються в прикордонні райони, захоплюють місто за містом [2, с. 7].

Хеттський цар Суппіліліумиш I, який посів престол невдовзі після воцаріння Ехнатона, консолідував свою владу в Анатолії і навіть здійснив напад на Мітанні, який був відбитий царем Тушратта. Ситуація у сусідніх з Єгиптом державах загострювалася і невдовзі хетти захопили столицю Мітанні Вашшуканні, після чого повернули на захід і взяли під контроль васалів Мітанні (міста на півночі Сирії), включаючи місто Кадеш [7, с. 54]. Ці події сталися на 9–14-ому роках правління фараона Ехнатона [10, с. 163].

Цар Абді-Аширта, що правив в союзній Єгипту державі – Амурру (в Лівані), почав розповсюджувати свій вплив в області. Це насторожило іншого союзника Ехнатона – царя Ріб-Адда в Біблосі, що розташовувався на Ливанському узбережжі. Ріб-Адда писав Ехнатону про агресію зі сторони сусіда і благав заступитися за нього. В одному з листів він зазначає: «...До ніг твоїх, мій володар, моє сонце, я падав сім разів... Війна Апіру проти мене триває... Нехай знає фараон, мій володар, що цар хеттів захопив усі землі, що належали царю Мітанні... Абді-Аширта, раб, собака йде з ним. Пришли (мені) лучників. Ворожнеча проти мене велика...» [12, с. 145–146]. Натомість, сам цар Абді-Аширта представляв себе фараону як вірного васала. Не отримавши відповіді, Ріб-Адда знову пише лист Ехнатону: «... Апіру повернули

проти мене за підборюванням Абді–Аширта. Нехай володар вислухає слова свого слуги і відправить гарнізон для захисту міста, поки лучники не придуть... У мене нічого не має» [12, с. 149–145]. Ріб–Адді відправляв інші листи, однак, нам відомо, що допомоги від Ехнатона він не дочекався і надалі Ріб–Адда зникає зі сторінок історії.

Згодом ситуація в регіоні змінилася і вже спадкоємець Абді–Аширта – Азуру пише Ехнатону про зростаючу могутність хеттів в регіоні, побоюючись агресії з боку царя хеттів. Сирійські держави поступово повністю підпали під вплив хеттів. У результаті протягом декількох років Ехнатон втрачає значну частину своїх володінь в Азії. Сирія була втрачена для Єгипту назавжди. Фараон XIX династії Сети I намагався відновити єгипетське панування в Палестині. За його сина Рамсеса II влада хеттів в регіоні вже була занадто сильною [8, с. 143].

Таким чином, поглинений у релігійно–політичну реформу всередині держави, фараон Ехнатон не приділяє необхідної уваги зовнішньополітичним зносинам. Листи Амарнського архіву демонструють нам, що фараон не мав вроджених дипломатичних здібностей свого батька, у відносинах з сусідніми правителями поводив себе зухвало і зневажливо. Ехнатон, свідомо обравши образ релігійного лідера на протипагу образу фараона–воїна, врешті решт втрачає контроль над міжнародною ситуацією, програвши хеттам Єгипетські володіння в Сирії. Зовнішні невдачі Ехнатона, ймовірно, викликали невдоволення політикою фараона в придворних колах.

Список використаних джерел

1. Перепелкин Ю. Я. История Древнего Египта. – Санкт–Петербург, 2000. – 559 с. // Pereplkin Ju. Ja. Istorija Drevnego Egipta. – Sankt–Peterburg, 2000. – 559 s.
2. Чабб М. Здесь жила Нефертити. Археологические раскопки в Тель–эль–Амарне / Пер. с англ. Н. Г. Коваленской. – Москва, 1961. – 143 с. // Chabb M. Zdes zhila Nefertiti. Arheologicheskie raskopki v Tell–el–Amarane / Per. s angl. N. G. Kovalenskoy. – Moskva, 1961. – 143 s.
3. Altman A. The Mittani Raid on Amurru (EA 85:51–55) Reconsidered // *Altorientalische Forschungen*, Vol. 30/2, 2003. – P.345–371.
4. Berman M. Overview of Amenhotep III and His Reign in D. O'Connor and E. H. Cline (eds.), *Amenhotep III. Perspectives on his Reign*. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 1998. – P.1–27.
5. Darnell J. C., Manassa C. *Tutankhamun's Armies: Battle and conquest during ancient Egypt's late 18th Dynasty*. – Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2007. – 280 p.
6. Davies N. de G. *The rock tombs of El Amarna. Part II: The tombs of Panehesy and Merya II*. – London, 1905. – 48 p. + XLVII pl.
7. Dodson A. *Amarna sunset: Nefertiti, Tutankhamun, Ay, Horemheb and the Egyptian Counter–Reformation*. – Cairo, 2009. – 207 p.
8. Hall H. R. *Egypt and the External World in the Time of Akhenaten* / H. R. Hall // *JEA*. – 1921. – Vol.7. – P.39–53.
9. Healey E. *The Decorative Program of the Amarna Rock Tombs: Unique Scenes of the Egyptian military and Police* // *Egyptology in Australia and New Zealand 2009. Proceedings of the conference held in Melbourne, September 4th–6th*. – BAR International Series 2355, 2012. – P.27–39.
10. Ladynin I. A. *Year 12 of Akhenaten in the Context of the Near Eastern Political and Military History* // *Cultural Heritage of Egypt and Christian Orient*, Vol.5, 2010. – P.143–164.
11. Lichtheim M. *Ancient Egyptian Literature. Volume II: The New Kingdom*. – Berkeley, 1976. – 239 p.
12. Moran W. *Amarna Letters*. – Johns Hopkins University Press, 1992. – 448 p.
13. Niebuhr C. *The Tell el Amarna Period. The Relations of Egypt and Western Asia in the Fifteenth Century B.C. According to the Tell El Amarna Tablet*. – London, 1903. – 62 p.
14. Redford B. D. *Akhenaton. The Heretic King*. – Princeton – New Jersey, 1987. – 254 p.

Zapletniuk O. A., post–graduate student of Kyiv National Taras Shevchenko University Faculty of History, Department of Ancient and Medieval History (Ukraine, Kyiv), dgadefra@mail.ru

International relations of Egypt during the reign of the pharaoh Akhenaten

The article describes the history of the reign of the Egyptian Pharaoh Akhenaten (1349–1333 B.C.). The article describes the main aspects of Akhenaten's international policy, which has not adhered to the position of diplomatic maneuvering, that was successfully implemented by his father Amenhotep III. This situation led to the deterioration of relations with foreign rulers. The attention is paid to the relations with Tushratta, King of Mitanni, and Rib–Adda, King of Byblos.

Keywords: Egypt, Akhenaten, international politics, diplomacy, imperial power, the Amarna letters.

Zapletniuk O. A., аспирантка кафедри історії древнього мира і середніх століть історичного факультета, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), dgadefra@mail.ru

Египет на международной арене в период правления фараона Эхнатона

Анализируется история периода правления египетского фараона–реформатора Эхнатона (1349–1333 гг. до Р.Х.). Рассматриваются основные аспекты международной политики Эхнатона, который не придерживался позиции дипломатического лавирования, успешно воплощаемого его отцом Аменхотепом III. Это привело к ухудшению отношений с иностранными правителями. Значительное внимание уделяется отношениям Эхнатона с царем Митани Тушираттой и царем Вифлиса Риб–Аддой.

Ключевые слова: Египет, Эхнатон, международная политика, дипломатия, царская власть, Амарнские письма.

* * *

УДК 930.1.7.045(477)

Бабкова Н. В.,
старший лаборант кафедри історії України і
всесвітньої історії, Харківська державна
академія культури (Україна, Харків),
akademikxdak@gmail.com

ГЕНЕЗА ТА СТАНОВЛЕННЯ АТРИБУТУ ВІЙСЬКОВОЇ ВЛАДИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА XVI – XVIII СТ.

Розглядається генезис та історичні витоки формування бунчуків, як складової частини цілісного комплексу клейнодів кошових отаманів та гетьманів українського козацтва. Аналізується етимологія походження терміну та подається коротка історична довідка використання бунчуків різними народами. Визначаються основні сфери використання бунчуків в якості особистих знаків козацьких керманців. Відмічаються подібності та відмінності в зовнішньому оздобленні і кольоровій гамі бунчуків кошових отаманів Війська Запорозького низового та гетьманів козацької держави.

На основі дослідження різної наукової літератури та історичних джерел, використання історичного, історико–порівняльного та історико–хронологічного методів аналізується специфіка формування та розвитку козацьких бунчуків у XVII – XVIII століттях. Вивчення зовнішніх конструктивних особливостей атрибутів козацької військової влади дозволило виявити основні історичні та культурні традиції у прикрашанні бунчуків: польську й турецьку.

Ключові слова: бунчук, військові кампанії, кошовий отаман, гетьман козацької держави.

Історія українського козацтва завжди викликала неабиякий інтерес серед науковців. Як результат, ще в XIX ст. з'явилися як загальні, так і спеціальні роботи з історії козацтва. Не оминув цей процес і козацької символіки, хоча більшість праць була присвячена